

František Cigánek

POSTAVENÍ A ROLE PARLAMENTU V SRPNOVÝCH DNECH 1968

Tak jako se měnilo společenské klima 60. let, měnilo se i postavení Národního shromáždění. Už po usnesení předsednictva ÚV KSČ „o prohloubení činnosti parlamentu“ z 15. května 1964 a po vlastním usnesení z 12. září téhož roku¹ zvyšovalo NS svou aktivitu v zákonodárné i kontrolní činnosti a začalo usilovat o světybné postavení v rámci daného politického systému. Lapidárně to vyjádřil 21. února 1968 Josef Smrkovský: „Naše Národní shromáždění musí teprve dostat, co mu podle ústavy patří.“²

Tato tendence rezonovala s emancipačními snahami, které v době Pražského jara zasáhly celou společnost. Jejich vyvrcholením se stal srpen 1968. Proto se i následující studie soustřeďuje na činnost NS v kritických dnech vojenské intervence. I tady, v úzce vymezeném časoprostoru, lze totiž sledovat symptomy systémové, názorové i osobní proměny.

Přesto však činnost parlamentu v srpnových dnech nebyla dosud zpracována. Pomineme-li informace roztroušené na stránkách novin a časopisů, v obrazových, filmových či zvukových záznamech, byl autentický dokumentární materiál k tomuto tématu publikován dvakrát: poprvé jako soubor dokumentů vydaný v září 1968³, podruhé jako stručný chronologický přehled

1 Kaplan, K.: Cesty podivných reforem. *Reportér*, 1990, č. 5, příloha s. VI.

2 *Reportér*, 1968, č. 8.

3 *Dokumenty o Národním shromáždění ve dnech 21.–28. srpna 1968*. Připravil a vydal Archiv Národního shromáždění. Na základě usnesení předsednictva NS č. 851 z 30. 8. 1968 byly dokumenty č. 1, 6, 7, 10, 14, 15, 16 přeloženy do ruštiny, angličtiny, němčiny a francouzštiny. Jednotlivé soubory pak byly ještě

o činnosti orgánů NS v období 21.–28. srpna 1968 v tzv. Černé knize. Usnesení předsednictva NS,⁴ kterým byl dán souhlas k přípravě a vydání publikace o práci nejvyššího zákonodárního sboru v srpnu 1968, narazilo na první normalizační opatření a nepodařilo se je už realizovat.

Následovalo dlouhé mlčení, které jen dvakrát přerušilo samo Federální shromáždění. Nejprve 15. října 1969, kdy odvolalo platnost dokumentů ze srpna 1968, podruhé na jaře 1971, kdy vyšla brožura o činnosti parlamentu po roce 1964, koncipovaná v duchu „Poučení“.⁵

Podstatné však je, že se pro toto období zachoval – až na jedinou výjimku⁶ – prvořadý archivní materiál. Opatření, na jehož základě byly příslušné archivní krabice zapečetěny (některé s podpisem A. Indry) a jejich obsah zneprístupněn, sehrálo v tomto případě pozitivní roli. V lednu 1990 jsme tento materiál převzali zpět do archivu FS a postupně podrobili archivní revizi. Vrátily se i magnetofonové pásky, které byly po roce 1969 uloženy na bezpečnějším místě, než bylo Federální shromáždění éry Dalibora Hanese a Aloise Indry.

Z těchto zdrojů čerpá i následující přehled o činnosti NS v srpnu 1968.⁷

v průběhu října vytištěny a distribuovány doma i v zahraničí.

- 4 *Archiv FS ČSFR*, PNS, usnesení č. 851, bod c.
- 5 Brožuru s označením „Důvěrné“, s evidenčním číslem a názvem „Zhodnocení činnosti Národního shromáždění a Federálního shromáždění“ vydalo vedení Klubu poslanců KSČ zřejmě v jarních měsících r. 1971. Prvním stupněm přípravy tohoto tisku byl elaborát poslance V. Nového z dubna 1970.
- 6 Na pokyn tehdejšího předsedy FS A. Indry byla dne 3. ledna 1982, tedy krátce po jeho zvolení do funkce, vyjmuta složka obsahující 295 listů tzv. čestných prohlášení podepsaných individuálně všemi poslanci v průběhu září 1968. Každý z podepsaných prohlašoval na svou čest, že ani písemně, ani ústně nevyzval vlády zemí Varšavské smlouvy k vojenskému zákroku v ČSSR. Dokumentace se dochovala v podobě mikrofilmu pořízeného začátkem roku 1969. Osud originálů je neznámý. A. Indra se ovšem v lednu 1990 podívoval, proč by byl kdy podobný příkaz dal.
- 7 Pokud neuvádím jinak, opírám se o písemné i magnetofonové záznamy z jednání předsednictva a pléna NS z té doby. Jedná se vlastně o první, výchozí zpracování tohoto tématu. Teprve po shromáždění osobních dokumentací jednotlivých aktérů a jejich memoárů a po zpřístupnění archivního materiálu z čin-

Národní shromáždění před srpnem 1968

Už v průběhu roku 1967 se na půdě parlamentu začaly projevat první emancipační pokusy, a to především ve snaze o nezávislý přístup k informacím.⁸ Šlo o to, vymanit se z dosavadní praxe mechanického přejímání podkladů z aparátu výkonné moci a KSČ. I přesto se však události, které hluboce zasáhly veřejné mínění (spisovatelský sjezd, strahovská demonstrace vysokoškoláků či prosincové a lednové zasedání ÚV KSČ), v jednání NS bezprostředně neprojevovaly. Prvním zjevným podnětem ke kritice vedení parlamentu se stala až aféra generála Šejny. Ačkoliv mnozí funkcionáři věděli o jeho nezákonné činnosti už několik týdnů, podařilo se mu díky jejich liknavosti 25. února uprchnout do zahraničí.⁹ Jeho útěk vyvolal značný rozruch ve štábu Varšavského paktu i na domácí politické scéně. Otrásl pozicemi několika čelných funkcionářů, včetně prezidenta republiky. Generál Šejna byl stoupencem A. Novotného a důvěrníkem jeho syna. Když 8. března zveřejnil denní tisk podrobnosti celého případu, byl to poslední impuls k odstoupení A. Novotného.¹⁰ Touto otázkou se předsednictvo NS zabývalo už 20. března; o dva dny později obdrželo dopis A. Novotného, jímž abdikoval z funkce prezidenta a přijalo jeho rezignaci. 30. března pak zvolilo prezidentem L. Svobodu.¹¹ Na

nosti aparátu výkonné moci, ÚV KSČ a NF bude možno přistoupit k detailnější analýze.

- 8 Tyto tendence se nejdříve projevovaly v zahraničním a kulturním výboru a v nekonformních vystoupeních F. Kriegla, J. Borůvky aj.
- 9 Hlavní vojenský prokurátor předal dne 21. 2. 1968 v nepřítomnosti nemocného předsedy NS B. Laštovičky místopředsedkyni H. Leflerové žádost o zproštění Jana Šejny poslanecké imunity. Šejna odcestoval 25. 2. tajně na diplomatický pas z republiky; teprve 26. 2. se jeho záležitost projednávala na půdě parlamentu, a to ve stranické skupině komunistických poslanců.
- 10 Srov. zejména *Práce*, 8. 3. 1968. Tento deník, který podle průzkumu veřejného mínění patřil k nejtěnějším, vyslovil přímo požadavek na odstoupení A. Novotného v souvislosti s aférou gen. Šejny.
- 11 Na funkci prezidenta bylo navrženo více kandidátů: L. Svoboda, L. Novomeský, J. Smrkovský, G. Husák, Č. Čisraň, A. Dubček, F. Šorm, O. Černík, Z. Fierlinger aj. Výběr jediného kandidáta NF fakticky určilo předsednictvo ÚV KSČ. Svů

nejbližší schůzi předsednictva NS, která se konala 11. dubna, oznámil předseda NS B. Laštovička své rozhodnutí rezignovat na funkci stranickou (člen PÚV KSČ) i parlamentní. Ještě téhož dne vyslovilo předsednictvo NS nedůvěru dosavadnímu ministrovi vnitra J. Kudrnovi, na jehož místo byl pak jmenován J. Pavel. Událostí, která signalizovala další rozšíření parlamentních kompetencí, bylo znovuoustavení branného a bezpečnostního výboru, zrušeného v roce 1952.

Dne 18. dubna byl na 22. schůzi NS zvolen předsedou parlamentu J. Smrkovský. Novými místopředsedy se stali J. Valo, M. Miková, L. Dohnal, J. Zedník, A. Žiak. Z funkce předsedy Nejvyššího soudu byl odvolán J. Litera a na jeho místo zvolen O. Boček. Hlasování bylo tajné. Poměr hlasů při volbě J. Smrkovského (z 256 přítomných poslanců se vyslovilo 68 proti) ovšem naznačil, že jeho postavení nebude jednoduché. Nástupní projev nového předsedy parlamentu však vycházel z předpokladu, že reforma politického systému je nejen historicky nutná, ale že je i z mezinárodního hlediska možná. Poprvé od roku 1948 tu zazněla slova o Národním shromáždění jako představiteli všech občanů.

Koncem dubna a v prvních květnových dnech probíhala 23. schůze NS. Po obsáhlé diskusi přijala 3. května jednomyslně programové prohlášení Černíkovy vlády, které už obsahovalo hlavní myšlenky federativního uspořádání republiky. V podstatě novým jevem bylo uplatňování kontrolních pravomocí parlamentu a rozšíření jeho mezinárodních kontaktů. Zvláště důležitou roli tu sehrál zahraniční výbor, jemuž předsedal F. Kriegel. Když byl 8. dubna zvolen předsedou NF, převzal řízení výboru J. Pelikán. V této souvislosti je třeba se zmínit zejména o návštěvě československé parlamentní delegace vedené J. Smrkovským v Moskvě. Uskutečnila se na pozvání sovětské strany ve dnech 4.–15. června. Na závěr oficiálního pobytu přijal československé poslance i L. Brežněv a N. Podgornyj. Při jednání se

návrh předložilo 28. 3. plenárnímu zasedání ÚV, kde jej (nikoli bez obtíží) prosadilo. V NS se už v této souvislosti komplikace neprojevovaly.

potvrdilo, že reformní vývoj u nás přijímá Moskva chladně a s výhradami.¹²

Mimořádný vnitropolitický význam měla 24. schůze NS. Dne 25. června přijala zákon o soudních rehabilitacích a o den později nové znění tiskového zákona, kterým se rušila cenzura. Vedle přípravy legislativního zakotvení československé federace začala pracovat i zvláštní komise zabývající se postavením NS ve společnosti, koncepcí ústavy a dohledem nad výkonem trestu. O těsnějším sepětí parlamentu s veřejností svědčí i zvýšená pozornost předsednictva k stížnostem a podáním občanů.¹³

Do průběhu 24. schůze zasáhlo 27. června zveřejnění manifestu „Dva tisíce slov“. Okamžitá a nečekaně prudká reakce z Moskvy měla vliv i na parlamentní jednání. Projevilo se to v interpelaci poslance Kodaje i v spontánní reakci J. Smrkovského, který se po zkušenostech z květnové porady v Moskvě obával dalších komplikací.¹⁴ Jeho vystoupení však objektivně nahrálo těm, kteří nebyli nakloněni reformnímu vývoji.

To, že rozložení sil v parlamentu nebylo jednoznačné, se ukázalo 10. července na 25. schůzi NS, která volila členy České národní rady. Tak významní představitelé Pražského jara jako P. Kohout a J. Hanzelka nedostali potřebný počet hlasů.¹⁵ Vzápětí však předsednictvo zcela jednoznačně podpořilo „Stanovisko ÚV KSČ“ k ultimativnímu dopisu „varšavské pětky“, zveřejněnému 18. července.

12 K přijetí parlamentní delegace v Kremlu došlo v době tiskové kampaně pěti socialistických zemí proti Pražskému jaru a bezprostředně před zahájením cvičení vojsk Varšavského paktu na našem území. Bylo to kritické období, které pak vyústilo v ultimativním dopisu varšavské pětky ze 17. 7. 1968.

13 To zvyšovalo nároky na činnost parlamentního aparátu, který od jara 1967 pracoval v stísněných podmínkách tzv. „cukrpaláce“ na dnešním Senovážném náměstí. Akce s větší účastí poslanců se konaly v budově Nové radnice.

14 Schůzka se konala 4. května 1968. V čs. delegaci měl být kromě Dubčeka, Černíka a Biřáka ještě Kolder, ale Dubček jej úmyslně nahradil Smrkovským. Čs. vedení zde bylo vystaveno ostré kritice, zejm. za spontánní průběh májových oslav. – Podrobněji o tom *Lidové noviny* 20. 2. 1991, s. 9.

15 Srov. Z. Jičínský: *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Köln, Index 1984, s. 29. (Knižnice Listů sv. 3)

Touto, v pořadí 25. plenární schůzí, skončilo jarní zasedání Národního shromáždění. Jeho předsednictvo se sešlo naposledy před letní přestávkou 26. července. Vláda pod tlakem Moskvy a Varšavského paktu dala podnět k jednání o eventuálním použití mimořádných opatření vůči sdělovacím prostředkům a k zamezení vzniku nových organizací. Předsednictvo NS vládní návrh odmítlo s odůvodněním, že současná legislativa skýtá dostatečné možnosti zasáhnout proti jevům, které by překročily meze demokratizačního procesu.

Příští zasedání NS se plánovalo na počátek září. Nikdo z poslanců v tu chvíli netušil, že začne dříve a za podmínek v dějinách parlamentu zcela výjimečných.

Srpnové dny

21. 8. (středa)

V prohlášení předsednictva ÚV KSČ vysílaném krátce po půlnoci se pravilo: „... Ústavními činiteli je okamžitě svoláváno zasedání Národního shromáždění...“¹⁶ Na základě dosavadních znalostí lze pouze předpokládat, že s tímto záměrem byl seznámen i prezident republiky, který se do budovy ÚV KSČ dostavil. Podle ústavy totiž musel svolat podzimní zasedání, aby parlament mohl zahájit řádnou činnost. (Předsednictvo NS pracovalo bez přerušení.) Internace J. Smrkovského a ztráta spojení s členy předsednictva NS však zkomplikovala situaci jen krátkodobě.

Již po půl sedmé ráno svolali místopředsedové J. Zedník, A. Žiak a poslanec A. Poledňák schůzi předsednictva NS do budovy na Senovážném (tehdy Gorkého) náměstí v Praze, jejíž část po dobu rekonstrukce objektu na Vinohradské třídě dočasně sloužila parlamentu i jeho Kanceláři. Po osmé hodině vyzval I. místopředseda NS J. Valo – prostřednictvím rozhlasu – poslance, aby se dostavili k jednání pléna. V tu dobu již někteří poslanci i pracovníci parlamentního aparátu byli na místě; ji-

16 *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha, Svoboda 1969, s. 297.

ným se to později podařilo jen díky dezorientaci okupačních jednotek, které nevěděly o několika dalších vstupech do budovy.

V 9,30 hod. se podařilo poslanci Poledňákovi navázat telefonické spojení s prezidentem republiky (ten se sám do té doby iniciativně o žádný kontakt s parlamentem nepokusil) a informovat jej o tom, že předsednictvo NS pracuje a v tomto okamžiku vykonává funkci piéna NS. Současně L. Svobodovi sdělil, že členové předsednictva považují za nutné poradit se s ním o zahájení plenárního zasedání NS. Prezident nevěděl o nepřítomnosti J. Smrkovského v NS. Možnost přijetí delegace předsednictva NS (v poledních či odpoledních hodinách) podmínil tím, vyhoví-li sovětské velení jeho žádosti o povolení k projížďce Prahou a k návštěvě předsednictva ÚV KSČ.¹⁷

Vzhledem k nebezpečí obsazení prostor NS proběhla schůze předsednictva v době od 10.07 do 10.20 v blízké budově Krátkého filmu. Zúčastnilo se jí 17 členů. Vládu zastupoval ministr zemědělství J. Borůvka. Přítomní přijali první oficiální dokument čs. parlamentu proti okupaci. Protest adresovali předsedům vlád a předsedům parlamentů pěti států Varšavské smlouvy.¹⁸ Na této schůzi byla rovněž zvolena delegace v čele se Z. Fierlingerem (členové J. Zedník, A. Žiak, A. Poledňák, D. Špálovský, za Kancelář NS V. Kaigl, a ač není v protokolu uveden, byl jejím členem i J. Borůvka) s posláním předat text prohlášení na velvyslanectví SSSR. Tento úkol se podařilo splnit jen částečně: delegaci přijal pro údajnou nepřítomnost velvyslance Červoněnka tajemník Prasolov. Část delegace, stále ještě v čele se Z. Fierlingerem, se pak při návratu pokusila o přímý kontakt se členy vlády. Po vstupu do budovy předsednictva vlády však byla internována a držena v izolaci až do podvečerních hodin spolu s členy vlády, kteří se po noční schůzi nestačili vzdálit.¹⁹ Před-

17 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění...*, dok. č. 2. Vlastní záznam je podepsán A. Poledňákem. – Projížďka Prahou L. Svobodovi povolena nebyla a prezident sám ani první, ani druhý den okupace žádnou iniciativu k navázání osobního kontaktu s členy předsednictva NS či delegacemi vyslanými plémem NS nevyvinul.

18 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 1.

19 To, že J. Borůvka měl možnost hovořit s O. Černíkem a byl svědkem jeho

sednictvo NS konstatovalo, že prezident je na Hradě izolován a předsednictvo ÚV KSČ ani vláda nejsou v dané chvíli akceschopné. Rozvinula se diskuse, zda předsednictvo NS může v krajním případě samo svolat zasedání pléna NS. V 10.45 hod. byla vydána zpráva o činnosti předsednictva NS, jež měla uklidnit obyvatelstvo a současně dát na vědomí, že parlament pracuje. Při této příležitosti se předsednictvo znovu obrátilo na polsance, aby se dostavili do Prahy na plenární zasedání.

V 11.43 hod. začalo v budově NS shromáždění poslanců (nikoli ještě plenární schůze). Chyběly spolehlivé zprávy o místě pobytu členů vlády a předsednictva ÚV KSČ (ministři J. Pavel a J. Borůvka se pohybovali v objektu NS). Některým poslancům sovětské jednotky znemožnily vstup do budovy.

V průběhu odpoledního pokračování schůze (ve 14.30 hod. bylo již přítomno 93 poslanců) se začaly výrazněji rýsovat základní postoje a požadavky členů parlamentu. Přijali prohlášení²⁰, které vyjádřilo souhlas s nočním stanoviskem předsednictva ÚV KSČ a s dopoledním protestem předsednictva NS proti nezákonné okupaci země a internaci státních a stranických představitelů. Krátce po zahájení odpoledního jednání tlumočil předsedající J. Valo (jako I. místopředseda řídil po celou dobu nepřítomnosti J. Smrkovského – tedy ve dnech 21.–26. 8. – takřka všechny schůze předsednictva i pléna NS) ústní souhlas prezidenta republiky se svoláním plenárního zasedání NS.²¹ Situace vyvolaná vstupem cizích vojsk vedla některé poslance k podnětu, aby parlament odeslal rezoluci Organizaci spojených národů. Od tohoto záměru se však upustilo z obavy, že by to mohlo vyvolat ještě represivnější postup sovětského vedení.

Protože se stále ještě nevracela delegace vedená Z. Fierlingerem, zvolilo shromáždění poslanců další skupinu v čele s místopředsedkyní M. Mikovou (členové J. Macek, F. Vodsloň, P. Ra-

deportace, mělo význam pro informovanost parlamentu i pro následující setkání části vlády s prezidentem. Srov. pozn. 48.

20 *C. d. Dokumenty o Národním shromáždění...*, dok. č. 5.

21 Dopis, kterým prezident L. Svoboda svolával zasedání NS, byl doručen do budovy NS v podvečerních hodinách.

poš, A. Pospíšil a V. Kučera), aby se pokusila navázat kontakt s předsedou NS J. Smrkovským, předsedou vlády O. Černíkem a navštívila prezidenta republiky.²² S všeobecným souhlasem přítomných se setkal návrh, že příští den se bude plenární schůze NS konat za každou cenu, a to i při nesplnění požadavku přítomnosti nadpoloviční většiny zvolených poslanců. Důvodem byla skutečnost, že řádně nefungovaly ani státní orgány (vláda, prezident), ani vedení KSČ a NF. Kritickou situaci prohluboval naprostý nedostatek informací o osudu internovaných ústavních činitelů a o dalších záměrech intervenčních sil. V té době se ještě v zápisech z jednání poslanců neobjevila ani zmínka o schůzce tzv. „třetinového ÚV KSČ“ v hotelu Praha. Jen F. Vodsoň jako první vyzval k identifikaci těch, kteří podle prohlášení TASS²³ požádali o vojenský zásah.

V podstatě lze říci, že na sklonku 21. srpna zůstala řada otázek bez odpovědi, ale jedno bylo jisté: kategorický odpor parlamentu proti okupaci.

22. 8. (čtvrtek)

V 9.06 hod. začala 26. plenární schůze Národního shromáždění v plném souladu se zákonem o jednacím řádu: přítomno bylo 162 poslanců. Jen kulisa byla poněkud zvláštní: v zasedací místnosti v I. patře, která je obrácena do náměstí, se tísnila na volně seřazených židlích nadpoloviční většina nejvyššího zastupitelského orgánu. Na některé poslance už židle nezbyly, a proto stáli podél zdi. Pod okny občas hřměly motory tanků. Ze střechy bývalé Plodinové burzy mířily na objekt parlamentu těžké kulometry.

Prvním bodem programu byl návrh dopisu NS členům zastupitelských orgánů pěti zemí Varšavské smlouvy.²⁴ V této fázi se

²² Tato delegace při svém pokusu o vstup do budovy ÚV KSČ byla přímo ohrožována zbraněmi hlídkujících jednotek. Rozdělila se na dvě části: první (vedené M. Míkovou) se nepodařilo proniknout na Pražský hrad a navštívit prezidenta L. Svobodu, druhá (vedená P. Rapošem) se sice dostala na velvyslanectví SSSR, ale ani ona neměla možnost jednat přímo s velvyslancem Červoněnkem.

²³ Srov. Sedm pražských dnů (21.–27. srpen 1968). Praha, Academia, 1990, s. 26–32.

pokusili ovlivnit jednání dva stoupenci předlednové éry. Nejprve vystoupil K. Mestek s protestem proti přítomnosti zástupců sdělovacích prostředků v jednací síni. Pak se V. Nový snažil zmanipulovat postoj poslanců zkresleným výkladem o průběhu a výsledcích jednání části členů ÚV KSČ, kteří se sešli 21. 8. odpoledne v hotelu Praha. Operoval dokonce informací, údajně získanou od Š. Sádovského, že A. Dubček už není internován a jedná s L. Svobodou na Hradě.²⁵ Záměr V. Nového a několika dalších poslanců byl zcela jasný: dosáhnout toho, aby parlament přijal okupaci jako realitu – s vyjádřením formálních, nic neříkajících protestů – a přistoupil na kontakty s velením okupačních armád „v zájmu odstranění vzájemného nedorozumění“.²⁶ Výsledek hlasování o dopisu (jen Mestek se zdržel) měl zásadní význam pro dění na půdě parlamentu, protože šlo o první srpnový dokument schvalovaný plénem.

Současně s textem dopisu bylo schváleno i složení delegací, jež byly pověřeny jeho předáním zastupitelským úřadům jednotlivých zemí: PLR – J. Proškovec, E. Monczka, J. Turečková; NDR – Z. Gudrich, J. Proškovec; MLR – F. Bodnár, Š. Kuroпка; BLR – F. Vodsloň, K. Jiránek, B. Fuková; SSSR – P. Rapoš, V. Kučera, J. Lacina. Posledně jmenovaná skupina se měla nejprve zastavit u prezidenta republiky a konzultovat s ním nejen text uvedeného dopisu, ale i znění protestního prohlášení²⁷ určeného vládám a parlamentům států Varšavské smlouvy, ježichž vojska porušila suverenitu ČSSR. Současně s vysláním těchto delegací (měly opustit budovu NS kolem 10. hod.) byli B. Laštovička a F. Kuba pověřeni přizvat na jednání NS ty poslance – členy ÚV KSČ, kteří se zdržovali v hotelu Praha.²⁸

24 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 6.

25 Tato dezinformace byla vzápětí vyvrácena telefonickým dotazem v Kanceláři prezidenta republiky.

26 Nekompromisní postoj parlamentu k podstatě vojenského zásahu a jeho nelegálnosti měl za následek, že přes přísliby velvyslance Červoněnka se nikdy neuskutečnilo setkání představitelů NS s velením okupačních armád.

27 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 7.

28 Podle sdělení B. Laštovičky se tam nacházeli jen čtyři.

Dalším bodem schůze byla informace I. místopředsedy J. Valo o obsahu telefonického rozhovoru s prezidentem Svobodou. Závažné bylo sdělení o deportaci ústavních činitelů: „Dubček, Krieger, Špaček, Smrkovský byli odvezeni orgány sovětské armády neznámo kam.“ Dále L. Svoboda oznámil, že na odpoledne má sjednanou schůzku s velvyslancem Červoněnkem a hlavním velitelem invazních vojsk. „Soudruh Svoboda mě požádal,“ tlumočil J. Valo vzkaz prezidenta členům parlamentu, „abych já požádal vás, že každý důležitější dokument, na kterém se usnese, abychom s ním potom konzultovali, aby byl koordinovaný postup jak jeho, tak i nás. Z ústavních orgánů nyní jen on a my ještě můžeme mluvit.“ J. Valo dále potvrdil, že s prezidentem funguje normální telefonický styk.

Z obavy o postoje obyvatelstva přijali pak poslanci prohlášení „Občané Československa“,²⁹ které obsahovalo jednak základní informace o dosavadní činnosti parlamentu, jednak výzvu k rozvaze a klidu.

Ihned po skončení dopolední části plenární schůze se sešly jednotlivé stranické skupiny poslanců i poslanci bez stranické příslušnosti. Průběh a výsledky schůzek nekomunistických poslanců byly jednoznačné: naprostá solidarita s postupem parlamentu a plná podpora internovaným státním a politickým představitelům. Místopředseda A. Žiak vyjádřil jménem poslanců – členů Slovenské strany obrody – požadavek, aby Národní shromáždění odmítlo jakékoliv pokusy o vytvoření nové vlády.

Dramatický průběh však měla schůze stranické skupiny komunistických poslanců, kterou řídila M. Miková.³⁰ V. Nový opět vystoupil s vlastní interpretací průběhu a závěrů schůzky tzv. třetinového ÚV KSČ přečtený den v hotelu Praha. Avšak vystou-

29 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění, dok. č. 8.*

30 Z jednání nebyl pořizován stenografický zápis. Nikdo z těch, kdo později (od podzimu 1969) vyvinuli maximální úsilí o odstranění dokumentů usvědčujících je z polopravd a lží, však netušil, že byl ze schůze pořizován zvukový záznam. A ten se podařilo zachránit. Nic tedy nebylo platné pozdějšímu předsedovi Klubu poslanců KSČ O. Volenskovi, že 9. 6. 1970 odstranil z archivu Federálního shromáždění závěrečné usnesení z tohoto jednání. I to se podařilo dochovat díky mikrofilmu.

pení poslance J. Macka a doplňující komentář M. Jiráskové a I. Skály zcela znemožnily V. Novému a jeho společníkům zneužít nedostatečnou informovanost některých poslanců-komunistů o situaci ve vedení KSČ. Závěrečné usnesení konstatovalo nekompetentnost členů ÚV KSČ shromážděných v hotelu Praha mluvit jménem celého orgánu. Většina poslanců vyslovila souhlas s prohlášením předsednictva ÚV KSČ a s dokumenty, které dosud Národní shromáždění schválilo. Usnesení rovněž vyjádřilo jednoznačnou podporu zahájenému XIV. sjezdu KSČ (jako delegát byl na něj vyslán V. Štáfek) a konstatovalo, že i vláda zahájila svou činnost. Bez nadsázky lze říci, že text tohoto usnesení je jedním z nejvýznamnějších dokumentů přijatých v situaci, kdy vedle fyzického ohrožení rychle narůstalo i nebezpečí morální devastace. Věci a jevy musely být nazvány pravými jmény. A v tom byl zdroj skutečné autority parlamentu mezi obyvatelstvem.

Krátce před přijetím tohoto usnesení opustili místnost poslanci V. Nový, M. Zavadil, V. Krutina, A. Krček, K. Mestek a B. Kozelka a ve zbývajících srpnových dnech se už k jednání nevrátili.³¹

Úvod podvečerního pokračování plenární schůze byl poznamenán informací o možnosti provokace při ohlášené manifestaci mládeže na Václavském náměstí. Reakce parlamentu byla velice pohotová. Vydal vlastní prohlášení k uklidnění radikálnějších nálad mezi mladými lidmi a současně upozornil na vzniklou situaci prezidenta. Záznam jeho výzvy pronesené do telefonu byl pořízen v parlamentě a urychleně dán k dispozici rozhlasu.

Po této předehře pokračoval vlastní pracovní program schůze. Mluvčí jednotlivých stranických skupin poslanců informovali o průběhu a závěrech jejich jednání. Po nich referovali o výsledcích návštěv na zastupitelských úřadech pěti zemí Varšavské smlouvy vedoucí zvolených delegací. Důležité a podrobné byly především informace P. Rapoše, jehož skupina navštívila zastu-

³¹ Další příslušník této názorové skupiny poslanec E. Mandřák zase náhle ochořel. S protestem proti okupaci vyslala stranická skupina komunistických poslanců na velvyslanectví SSSR vlastní delegaci vedenou J. Krosnářem.

pitelský úřad SSSR dvakrát (kolem 10. hod. a pak po 14. hod.). Při dopolední návštěvě si nakonec vynutila i jednání s velvyslancem Červoněnkem. Jeho příslib, že poslancům bude umožněn volný přístup do budovy parlamentu, byl však během odpoledne několikrát porušen. A už vůbec nebyl dodržen závazek, že představitelé NS budou mít možnost vyjádřit svá stanoviska velení okupačních vojsk.

Napětí a nervozitu mezi poslanci zvyšovalo i pronikání zpráv, že se jedná o ustavení nové vlády. Místopředseda Valo se snažil uklidnit shromážděné poslance vzkazem od prezidenta, že ho nikdo nedonutí, aby jmenoval jinou vládu než tu, která působila před vstupem vojsk. V diskusi zazněla rovněž zpráva (zřejmě od místopředsedkyně vlády B. Macháčové) o ultimátu velení okupačních vojsk: nebude-li do 18. hodiny ustavena vláda a vedení KSČ (bez dosavadních představitelů), vyhlásí stanné právo.

Napjatou situaci dokumentuje i skutečnost, že podle obsahového záznamu (ne tedy stenografického zápisu) proběhla od 18. hodiny schůze předsednictva NS. Na základě porovnání písemných dokumentů a jejich obsahu nelze prozatím jednoznačně stanovit, zda se konala paralelně s jednáním pléna, nebo zda plénum bylo přerušeno. Schůze předsednictva se podle dochovaného záznamu zabývala především obsahem rezoluce, kterou někteří členové předsednictva doporučovali zaslat Organizaci spojených národů. Tento akt měl současně podpořit připravované vystoupení ministra zahraničí J. Hájka v OSN. Místopředseda Valo a s ním někteří další poslanci se však přiklonili k argumentu prezidenta Svobody, že takový postup by československou situaci jen zhoršil. Podle slov J. Valo prohlásil L. Svoboda, že mu není o hrozbě stanného práva nic známo.

Plenární schůze NS se poprvé zúčastnili i zástupci ČNR (poslanci Veltruský a Lochner). V diskusi se upřesňovala stanoviska k případnému vyhlášení generální stávk. Avšak klíčovým bodem jednání zůstávala nutnost přímých kontaktů a koordinace činnosti s vládou. Jejím zástupcům nebyl údajně v odpoledních hodinách vstup do budovy umožněn.³² Podle sdělení J. Valo

³² V prostorách NS se sice pohybovali ministři Pavel (do budovy ministřestva

přislíbila místopředsdkyně vlády B. Macháčová, že se delegovaní členové vlády do parlamentu dostaví 23. 8. v 9 hodin. O průběhu XIV. sjezdu KSČ byl naopak parlament informován průběžně a znal jeho stanoviska k základním otázkám současné politické situace.

Na podporu pozice prezidenta byl koncipován a plénum parlamentu schválen pozdravný dopis, s kterým byl L. Svoboda seznámen telefonicky kolem 19. hodiny. Ze zápisu není jasné, proč tříčlenná skupina poslanců, která mu jej měla předat, na Hrad neodjela.³³ Stejně tak nelze z dochovaných pramenů usoudit, co všechno přispívalo ke stupňující se nervozitě a pocitu zvýšeného ohrožení. Nic nesvědčí o tom, že by na půdě parlamentu bylo cokoliv známo o obsahu různých jednání prezidenta Svobody a o jeho záměru odletět do Moskvy k přímým jednáním s představiteli SSSR. Ani vláda neposkytla parlamentu žádné informace.

V této atmosféře bylo jednomyslně přijato rozhodnutí, že bez ohledu na represivní opatření okupačních vojsk nikdo z poslanců neopustí budovu parlamentu dobrovolně. Pro poslance končil neobyčejně náročný den, který ještě výrazněji než den předcházející naznačil, jak složité bude pro vedení státu hledat společná východiska. Ve způsobu jejich hledání se už mezi parlamentem, vládou a prezidentem začaly rýsovat první rozdíly.

23. 8. (pátek)

Už třicet minut po půlnoci začala schůze předsednictva NS.³⁴ Podnětem k jejímu svolání byly zřejmě informace, že prezident

vnitru nebyl vpuštěn) a Borůvka, ale ti nezajišťovali oficiální pracovní kontakt s vládou. Tímto úkolem pověřila vláda J. Borůvku až 24. 8. Pozdější výtky vůči němu, že neplnil uspokojivě úkol spojky s vládou, nebyly zřejmě určeny správnému adresátovi.

³³ Vysvětlení by bylo v tom, že při hrozbě stanného práva nebylo radno se po městě pohybovat. Naskýtá se ovšem otázka, že kolem 19. hodiny už Svoboda zřejmě uvažoval o své cestě do Moskvy. A přesto nezareagoval na nabídku J. Valo, že mu bude dopis doručen příští den ráno. Že J. Valo o prezidentových záměrech nevěděl, svědčí reakce na dění v pátek ráno.

³⁴ O jejím průběhu byl pořízen pouze obsahový záznam, v němž není uveden důvod tak neobvyklé doby.

hodlá opustit republiku. Nejprve byl schválen text provolání adresovaného Slovenské národní radě³⁵. V záznamu o jednání se potom píše: „Dále předsednictvo NS po obšírné rozpravě a zvážení všech argumentů a okolností přijalo tento závěr: Předsednictvo NS doporučuje prezidentu republiky soudruhu Ludvíku Svobodovi, aby za žádných okolností neopustil území naší republiky vzhledem k tomu, že by takovýto čin rozrušil a znervóznil občany naší republiky. Předsednictvo NS vyslovilo souhlas, aby prezident republiky hledal všechny cesty k navázání spojení se spojenci k případnému jednání. Na závěr znovu zdůraznilo, že nedoporučuje, aby v této situaci prezident republiky opustil území ČSSR. Uloženo prvnímú místopředsedovi Národního shromáždění, aby o tomto závěru informoval prezidenta republiky soudruha Ludvíka Svobodu v časných ranních hodinách.“³⁶

V dalším průběhu jednání navrhl poslanec Poledňák vypracovat a zaslat dopis delegátům XIV. sjezdu KSČ.³⁷ Se souhlasem se setkal i podnět, aby předsednictvo NS vyjádřilo uznání pracovníkům rozhlasu, televize a všech sdělovacích prostředků.³⁸ Bylo rovněž doporučeno vyslovit poděkování i všem pracovníkům potravinářského průmyslu, zásobování, zdravotnictví, dopravy i energetiky a všem dalším, kteří zajišťovali v rámci možností normální život občanů republiky.

V době, kdy předsednictvo NS jednalo, propukla v bezprostřední blízkosti budovy NS intenzivní střelba.³⁹ Sovětský veli-

35 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 11.

36 Obsahově stejné je formulováno i usnesení předsednictva NS č. 819.

37 Dokument byl pak po projednání na ranní schůzi předsednictva NS a dopoledním plénem NS schválen jako „Dopis NS ústřednímu výboru KSČ, zvolenému na XIV. sjezdu KSČ dne 22. srpna 1968“. – *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 12.

38 *Tamtéž*, dok. č. 13 – „Prohlášení NS dne 23. srpna 1968 o činnosti rozhlasových a televizních pracovníků a redaktorů tisku, pracovníků polygrafie a pomocných služeb, jež zabezpečují jejich činnost“.

39 Několik střel zasáhlo i budovu a voják hlídající v prostoru vrátnice střel směřem ven.

tel budovy tvrdil,⁴⁰ že byla vyprovokována. Situace však vyvolávala dojem, že šlo o záměrné zastrašování poslanců.

Na závěr schůze (ve 2 hodiny v noci) prověřoval politický tajemník předsedy NS H. Maxa telefonicky u vedoucího Kanceláře prezidenta republiky L. Nováka informaci získanou ze sekretariátu vysočanského sjezdu, že se má uskutečnit cesta L. Svobody do Moskvy. Dostalo se mu negativní odpovědi.

Ranní jednání předsednictva parlamentu začalo krátce před půl devátou. V jeho úvodu sdělil předsedající J. Valo, že se pokusil telefonicky spojit s L. Svobodou. Bylo mu však oznámeno, že prezident je na zasedání vlády a sám pak zavolá. Z protokolu není možno zjistit, zda skutečně byl prezident iniciátorem rozhovoru, jehož zvukový záznam se podařilo dochovat.⁴¹ Sdělil členům předsednictva NS jako hotovou věc (tedy bez jakéhokoliv dotazování na názor) své rozhodnutí o cestě do Moskvy v čele delegace, jejíž složení považoval rovněž za rozhodnuté: G. Husák, M. Dzúr, V. Biřak, J. Piller, A. Indra, B. Kučera (za NF) a členové doprovodu L. Novák (KPR), Paris (MZV) a Janků (ÚPV). L. Svoboda dále citoval z vlastního prohlášení, že vyrozuměl předsednictvo NS o své cestě a rovněž informoval NS. Slíbil, že delegace se ještě týž den vrátí. „S tím, s čím jedeme, jsme v plném souladu s vámi. Vláda zasedala celou noc, soudruzi z ÚV zde byli dlouho.“

Kategorický a podrážděný tón Svoboda sdělení prvního místopředsedu NS poněkud zaskočil. Když pak členové předsednictva vyjadřovali nesouhlas s prezidentovým postupem, reagoval J. Valo slovy: „Já nebudu víc volat prezidenta. Je možné, že s tím nesouhlasíme. Jakmile to však řekneme, bude to znamenat, že Národní shromáždění je v rozporu s vládou a prezidentem republiky. Je třeba domyslet důsledky, které by měly dopad dolů – že jedni jsou za stanoviskem prezidenta a druzí za stano-

40 O incidentu a ostrém protestu, který mu tlumočili členové předsednictva NS, byl pořízen písemný záznam.

41 Na zvukovém záznamu je zachycen i pokus J. Valo o další přímý telefonický kontakt s prezidentem o několik desítek minut později.

viskem NS. Je třeba vzít toto na vědomí, sdělili jsme naše stanovisko, když se rozhodlo, můžeme to vzít jen na vědomí.“

Zdaleka ne všichni členové předsednictva byli ochotni smířit se s postupem prezidenta tak rychle. Napětí, které zavládlo v zasedací síni po telefonickém rozhovoru, je markantní při čtení zápisu i dnes. Odpor poslanců vzbudily dvě skutečnosti: první byl rozpor mezi tvrzením prezidenta, že vyrozuměl předsednictvo NS o své cestě a faktem, že nebýt iniciativy parlamentu, byl by informován o prezidentově rozhodnutí až z prohlášení, které dal L. Svoboda k dispozici sdělovacím prostředkům. Druhým důvodem negativní reakce předsednictva NS bylo složení prezidentova doprovodu. S představiteli parlamentu je nikdo nekonzultoval; mezi jeho členy nebyl nikdo z předsednictva NS, a účast Biřáka, Pillera a Indry popírala legalnost výsledků XIV. sjezdu KSČ. A. Poledňák komentoval vzniklou situaci slovy: „Svoboda se tímto krokem dostává do situace, která je pro něho velice nebezpečná.“

V další diskusi nepřestával J. Valo hájit stanovisko, že „co se stalo, my nezastavíme a není v naší moci to zastavit“. Znova a znova projevoval obavu, aby zprávy o odlišných stanoviscích předsednictva NS na straně jedné a prezidenta s vládou na straně druhé nepronikly na veřejnost. Přitom však vyjádření předsednictva NS přijaté na noční schůzi už měly sdělovací prostředky k dispozici. Z diskuse vyplynulo, že toto stanovisko se mělo sdělit prezidentovi a vládě ihned po schválení.⁴²

Rozjitřenou náladu příliš neuklidnilo ani sdělení místopředsedy vlády F. Hamouze (na telefonický dotaz A. Poledňáka), že odlet prezidenta Svobody byl konzultován s vládou a že cílem jednání má být legalizace stávající vlády v čele s O. Černíkem. Ve výchozí verzi usnesení k této otázce, jež mělo být předloženo ke schválení plénu, se říká: „Národní shromáždění projednalo zprávu místopředsedy NS Valo o informaci, kterou mu poskytl prezident republiky Svoboda před odletem do SSSR. Předsednictvo NS nedoporučilo, aby se prezident republiky Svoboda

42 V této souvislosti nabývá zvláštního významu již zmíněná odpověď L. Nováka na dotaz H. Maxy v závěru noční schůze předsednictva NS.

zúčastnil cesty do SSSR a poukázalo na nepříznivý ohlas tohoto kroku ve veřejném mínění. Jakákoliv čs. delegace, která má za nás jednat bez účasti s. Dubčeka, Černíka, Smrkovského, Kriegla a dalších legálních mluvčích, je pro nás nepřijatelná. Protože se prezident republiky a vláda neztotožňují s naším názorem, dohodli jsme vzít zatím jen prezidentovo pozdní sdělení se souhlasem⁴³ na vědomí. NS si vyhrazuje právo vyjádřit se meritorně k celé otázce po návratu prezidenta republiky.“

Následující diskuse se chvílemi měnila v polemiku J. Valo s A. Poledňákem i s některými dalšími poslanci. Předsednictvo NS se přitom neustále snažilo spojit s prezidentem a jasně mu tlumočit záporný postoj k odletu do Moskvy. V 9.37 hod. se konečně podařilo navázat spojení s velitelem prezidentovy ochrany. Protokolární přepis rozhovoru vypadá takto:⁴⁴

„Mpř. Valo (hovoří do telefonu): Předsednictvo Národního shromáždění zdůrazňuje, že trvá na svém stanovisku, aby prezident republiky neopouštěl hranice ČSSR, aby zůstal doma. V této vážné chvíli ho národ nutně potřebuje. V případě, že soudruh prezident odletí vzdor tomu, žádáme soudruha prezidenta: z usnesení předsednictva Národního shromáždění trvá předsednictvo na svém stanovisku.“

Hlas z telefonu: Prezident republiky vzkazuje, že si přeje, aby Národní shromáždění nepřijímalo usnesení k jeho odjezdu. Jeho odjezd je dohodnut s vládou, a až přijede, podá Národnímu shromáždění zprávu. Prosí o to.

Mpř. Valo: Můžete mu podat zprávu? (Hlas z telefonu: Už to není možné. Byli přerušeni.) Žádáme, abyste mu dali zprávu, že žádáme soudruha prezidenta, až bude v Moskvě, aby nepřijímal žádné závazky, které by byly v rozporu, tzn. Černík, Dubček, Kriegel návrat do funkcí. (Hlas z telefonu: Už odlétá letadlo.)“

Vzniklou atmosféru nejlépe dokresluje tato výměna názorů:

⁴³ Jak vyplývá z dalšího znění protokolu, správně mělo být s nesouhlasem (podtrženo mnou – F. C.); zřejmě šlo o chybný přepis stenografického záznamu.

⁴⁴ Písemná forma postrádá značnou část dramatickosti, kterou nám zprostředkovává dochovaný zvukový záznam.

„M. Miková: Ilegální ÚV strany jede a legální Národní shromáždění ne.

J. Valo: Nepřesvědčuj! Nevím, zda by legální NS – kdybych tam měl jet já, tak odmítnu.“

Po další vzrušené diskusi byl poněkud modifikován původní návrh na usnesení pléna k prezidentovu odletu. Po neúspěšných pokusech se konečně podařilo navázat telefonické spojení s místopředsedou vlády F. Hamouzem a dohodnout, že ministři Hůla, Sucharda a Valeš se dostaví do budovy parlamentu, aby informovali předsednictvo o jednání vlády s prezidentem před jeho odletem do Moskvy.

Ze zápisu o jednání předsednictva NS vyplývá, že došlo ještě ke dvěma neúspěšným pokusům tlumočit prezidentovi nesouhlas s jeho odletem: do Bratislavy při mezipřistání letadla (přistupoval G. Husák) a přímo do Moskvy.

Běh událostí zřejmě zaskočil a silně znervóznil místopředsedu J. Valo. Odmítal svolání plenární schůze NS, dokud se do budovy nedostaví členové vlády, ale neuspěl. Nakonec kolektivní rozhodnutí předsednictva komentoval: „... mám obavy, aby to nebyla anarchie.“

Plenární schůze začala krátce před jedenáctou hodinou. Bez připomínek byl schválen pozdravný dopis Národního shromáždění adresovaný ústřednímu výboru KSČ zvolenému na XIV. sjezdu. V dalším bodu programu se projednávalo stanovisko NS k odjezdu prezidenta republiky do Moskvy. J. Valo připomněl v úvodu původní formulaci stanoviska k této otázce i důvody, jež k jejímu přijetí vedly. K vlastnímu návrhu usnesení, který doznal od ranní schůze předsednictva dalších změn, se už v podstatě diskutovalo z hlediska vzniklé situace. Zejména B. Laštovička a Z. Fierlinger argumentovali, že by neměl být vyvolán dojem rozkolu s prezidentem. B. Laštovička se dokonce pokusil manipulovat s původními informacemi a tvrdil, že odjezd do Moskvy prezident Svoboda s vládou a ÚV NF konzultoval. Zajímavé sdělení poslance A. Pospíšila, tehdejšího předsedy Čs. strany lidové, zprostředkoval místopředseda J. Zedník. Jako člen ÚV NF byl přítomen jednání o nominaci B. Kučery za člena „delegace“ do Moskvy. Tuto skutečnost však A. Pospíšil, byť byl

členem předsednictva NS, parlamentu oznámil až po prezidentově odletu.⁴⁵

J. Valo neustále zdůrazňoval, že: „... naše informace musí být takového rázu, aby nezavdávala ani stín rozporu mezi NS a prezidentem a vládou, oficiální vládou, protože by to mohlo mít nedozírné následky na náladu v našich národech, v našem lidu... Nevíme, za jakých okolností došla vláda k jinému názoru... Je možné, že až nás vláda bude informovat, že i předsednictvo, případně i NS řekne: dobře, je to správné, že šel.“

Nakonec se diskuse zúžila na problém, zda je v dané situaci politicky správné ponechat v textu pasáž konstatující, že předsednictvo NS nedoporučilo, aby prezident republiky opustil zemi a současně vyjádřilo své výhrady ke složení delegace. Neprošel návrh, aby okleštěná verze byla určena jen pro veřejnost.⁴⁶

Posledním bodem dopoledního jednání pléna NS byl návrh prohlášení oceňujícího činnost sdělovacích prostředků. Navrhovaný text byl jednomyslně schválen.

Kolem 14. hod. se do budovy NS dostavila (nikoli úředním vchodem) delegace vlády, která tak navazovala první oficiální kontakt s parlamentem od počátku okupace. Jejimi členy byli ministři V. Valeš, S. Rázl a B. Sucharda. Dodatečně se k nim připojil J. Borůvka. Místopředseda J. Valo se snažil, aby jejich vystoupení v parlamentě proběhlo v nekontroverzní atmosféře, a proto nejprve zorganizoval jednání předsednictva. Zahájil je slovy: „Zajímá nás, jak jste jednali v otázce odletu s. prezidenta do Moskvy. Zajímá nás to zvláště proto, že jsme se věcí zabývali a že jsme měli trochu jiné stanovisko v té věci, než jak bylo vámi rozhodnuto a jak to bylo řešeno. To ale neznamená nějakou určitou zásadu. Byli jsme totiž názoru, že za dané situace by soudruh prezident neměl opouštět území ČSSR. To byla hlavní věc. Přitom ale jsme si byli vědomi toho, že je třeba hledat

45 Není bez zajímavosti, že A. Pospíšil se nemohl odpoledne 22. a dopoledne 23. 8. zúčastnit činnosti parlamentu pro pracovní zaneprázdnění na sekretariátu ÚV Čs. strany lidové. Až do své smrti (1973) zastával funkci poslance.

46 Zkrácený text „Stanovisko NS k odletu prezidenta do Moskvy“ uveřejnil následující den tisk. – Srov. c.d. *Sedm pražských dnů*, s. 138.

všechny cesty k navázání spojů pro případné jednání k řešení problémů.“

Ministr S. Rázl přednesl z pověření vlády souhrnnou zprávu za uplynulé tři dny. Okolnosti, které vedly k rozhodnutí L. Svobody odletět do Moskvy, vylíčil takto: „Pokud jde o konkrétní otázku, vláda se sešla na přání soudruha prezidenta včera večer... Soudruh prezident žádal, aby hodinu před jednáním vlády za ním přijel s. Štrougal, který se včera zúčastnil poprvé jednání... Vláda rozhodla, že ve stejnou dobu pojedje na Hrad celá vláda a jednání předporady se zúčastní soudruzi Štrougal, Hamouz a Machačová. Toto jednání proběhlo, a než tam soudruzi přišli, bylo v proudu jednání, kterého se zúčastnily další osoby politického života. Naši představitelé zaujali jasné stanovisko k tomu, že tato vláda může obnovit svou činnost a může vést národ i hospodářství ke konsolidaci jen za podmíněk, že bude pracovat celá vláda za předsednictví s. Černíka a ostatních politických představitelů, jak je formulováno v předchozím prohlášení. Nějaké jednání o jiných funkcích při řízení státu nebylo a soudruh prezident s tímto stanoviskem přítomných členů vlády vyslovoval souhlas. Bylo také dohodnuto, že se s. prezident pokusí dosáhnout spojení s Moskvou a za tím účelem se sejde s velvyslancem Červoněnkem a pokusí se tyto zásadní otázky se sovětskými představiteli projednat a dosáhnout osobními rozhovory souhlasu s návratem internovaných. Po jednání s velvyslancem, kterého se z vlády zúčastnili s. Hamouz a s. Machačová, kde byla tato stanoviska nekompromisně formulována, se dostavil na zasedání vlády krátce s. prezident a oznámil, že po vyčerpání všech možností se rozhodl pro cestu do Moskvy. Požádal vládu, aby do jeho doprovodu jmenovala dva své členy. Vláda delegovala s. Husáka a s. Dzúra. Z NF byl delegován dr. Kučera. Jiné členy doprovodu vláda neprojednávala.“ J. Borůvka doplnil tento výklad sdělením, že na základě informace B. Machačové a F. Hamouze se prezident Svoboda rozhodl až po kategorických požadavcích velvyslance Červoněnka a v přesvědčení, že sovětské představitelé jsou o situaci v naší republice informováni zkrlesně. Vláda údajně (podle Borůvkových slov) schválila toto rozhodnutí s výhradou, že prezident nebude jednat „o ničem jiném, než o zásadních otázkách propuštění všech

internovaných soudruhů, odchodu okupačních armád“. Dále ministr Borůvka referoval: „Pokud jde o přítomnost těch tří – Indry, Biřaka a Pillera – my to považujeme jako nutný kompromis, jestli vůbec se jednat má. To nikdo neví, z čí strany byla vyžádána nebo doporučena tato přítomnost, a že s. Svoboda je bral s sebou asi jako nutné zlo, aby vůbec mohl se sovětskými představiteli osobně hovořit.“⁴⁷

Součástí Borůvkovy informace bylo sdělení, že prezident souhlasil s mezipřistáním letadla v Bratislavě, aby G. Husák mohl podle dohody nastoupit. B. Sucharda na dotaz A. Poledňáka dodal, že telefonicky jednal s G. Husákem místopředseda vlády F. Hamouz. První rozhovor se údajně podařil celý, druhý byl přerušen a pak již vláda spojení s Bratislavou nedostala. Proto také nebylo možno potvrdit, zda letadlo v Bratislavě skutečně přistálo a G. Husák do něj nastoupil. – Za zmínku stojí i fakt, že čistky v l. 1969–1970 „politicky přežili“ všichni tři v srpnu 1968 fungující místopředsedové Černíkovy vlády – L. Štrougal, B. Macháčová i F. Hamouz.

Podle sdělení S. Rázla byl prezident Svoboda první den okupace informován, že O. Černík odmítá stát v čele vlády. Avšak díky tomu, že ministr Borůvka se setkal s předsedou vlády při společné internaci, mohl tuto dezinformaci vyvrátit.⁴⁸

Další diskuse se týkala víceméně jednotlivých stránek okupace a jejího průběhu. Zajímavé poznatky o prvních hodinách 21. srpna přednesli v diskusi posl. R. Géryk⁴⁹ a zejména A. Poledňák.⁵⁰

47 O tom, že A. Indra tyto a další řádky protokolů z jednání předsednictva a pléna NS po svém nástupu do funkce předsedy FS v prosinci 1971 pozorně četl, svědčí podtrhávání, vykřičníky atd. – vše v provedení červeným fixem. Blíže nebylo vysvětleno delegování G. Husáka, který se práce vlády nezúčastnil; z půdy parlamentu se přes enormní úsilí B. Lomského nepodařilo v prvních dnech okupace navázat telefonický kontakt se slovenskými představiteli v Bratislavě. (Z jejich strany v tomto směru žádná iniciativa vůči parlamentu vyvinuta nebyla.)

48 V budově předsednictva vlády byly vedle Z. Fierlingera a J. Borůvky internovány spolu s O. Černíkem 21. 8. až do jeho deportace i další osoby, např. místopředsedové vlády L. Štrougal a F. Hamouz. Je zvláštní, že ti neinformovali ostatní členy vlády a prezidenta republiky o postojích O. Černíka a o jeho zatčení.

49 Informoval o telegramu V. Šalgoviče, který obdržely OS SNB ještě před dálkopisem ÚV KSČ a o rozkazu, rozeslaném na vojenská velitelství, že vojska cizích

Na schůzi předsednictva NS ihned navázalo po 15. hodině jednání pléna. Ministr Rázl předstoupil před shromážděné poslance se zprávou o činnosti vlády „od doby, kdy došlo k vojenskému obsazení ČSSR vojsky Varšavské smlouvy“. Citoval úvodní prohlášení vlády o nezákonnosti tohoto aktu a podal chronologický přehled o její činnosti v minulých dnech. „Vláda, předstupující před Národním shromážděním, považuje za svoji povinnost sdělit Národnímu shromážděním, že se cítí plně vázána svým programovým prohlášením z dubna 1968, a to ve všech jeho souvislostech,“ říká se v textu. V závěru zprávy, kterou podepsal místopředseda L. Štrougal, se vláda obrátila na NS se žádostí o vyjádření souhlasu s dosavadním postupem a vyslovením důvěry.

V diskusi se už nikdo nevrátil k ožehavé otázce odjezdu prezidenta, ani k tomu, proč nebyl konzultován parlament. Dá se říci, že k obapolné úlevě bylo přijato usnesení,⁵¹ jež současně obsahovalo vyslovení důvěry vládě ing. Černíka.

Pozornost se po rušných hodinách debat o základních otázkách výkonu státní moci zaměřila na zdánlivě všední problémy. Bylo třeba zajistit vnitřní bezpečnost v budově (panovala obava, že se zde pohybují příslušníci NKVD), po zkušenostech z minulé noci zamezit eventuálním provokacím a vytvořit poslancům alespoň zčásti snesitelné „polní“ podmínky pro další práci.

24. 8. (sobota)

Rozhodnutím prezidenta odletět do Moskvy a přechodem pravomocí výkonu státní moci v plném rozsahu na vládu jako by byla s parlamentu sňata odpovědnost za koncipování základních politických postojů. Parlament však kategoricky setrval na svých dosavadních požadavcích – odchodu okupačních vojsk a okamžitém propuštění státních a stranických představitelů. Dosáhnout splnění těchto požadavků bylo ale s každým dalším dnem okupace nepravděpodobnější. Stále hrozilo nebezpečí

armád překročila hranice se souhlasem čs. vlády.

50 A. Poledňák poskytl účastníkům schůze poměrně podrobné informace o postupu při obsazování ruzyňského letiště a o akcích příslušníků II. správy MV v Praze.

51 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 14.

konfliktů mezi obyvatelstvem a okupačními jednotkami, které mohly přerůst do nebezpečných rozměrů.

V parlamentu se začínal negativně projevovat vliv několika- denního pobytu na velmi omezeném prostoru bez adekvátního kontaktu s vnějším světem. U některých poslanců to vedlo k určité apatii, od níž nebylo daleko k rezignovanému přijetí faktu okupace.

Ranní zasedání předsednictva proto určilo několik forem činnosti, na nichž by se aktivně podílelo co nejvíce poslanců.

Především se kolem 9. hodiny odděleně sešly všechny výbory a projednaly problémy vzniklé v dosahu své působnosti. Přitom stanovily důležitou zásadu o souladu postupu orgánů NS s opatřeními příslušných výkonných orgánů. Tak došlo svým způsobem k zvláštní situaci: zatímco spolupráce předsednictva NS a vlády neprobíhala ani zdaleka na potřebné úrovni, koordinace činnosti mezi jednotlivými výbory NS a ministerstvy snížila negativní vliv okupace na únosnou míru, a to zejména na hospodářském úseku. Významnou stránkou činnosti Národního shromáždění a jeho orgánů přitom bylo, že se – díky výborné spolupráci se sdělovacími prostředky – mohly neustále obracet k obyvatelstvu.

Druhým prostředkem k aktivizaci poslanců bylo vysílání dvou- až tříčlenných delegací do krajů, velkých průmyslových závodů a zemědělských oblastí (např. na Žatecko k zajištění sklizně chmele, na Ostravsko a Kladensko, kde prudce klesla těžba uhlí a výroba koksu a hrozily živelné stávky, do velkých závodů Jihomoravského kraje, Motorletu Jinonice aj.). Určitou reakcí na tuto aktivitu byly pak i kontakty regionálních delegací s jejich poslanci.

Třetí formou činnosti, pozitivní nejen pro parlament, byla účast různých veřejných činitelů a představitelů na jeho jednání. Ještě téhož dne (24. 8.) obsáhle referovali na schůzi předsednictva o situaci v Praze primátor Černý a jeho náměstek Havlíček. Za ÚRO několikrát před parlament předstoupil R. Pacovský a referoval o situaci na závodech a v jednotlivých průmyslových odvětvích. Pro poslance byly velmi důležité informace o průběhu generální stávky v pátek 23. 8. a opatřeních stávkových výborů, jež měla zabránit vstupu okupačních jednotek do průmyslových

objektů. Do kategorie významných informací spadá i vystoupení zástupce generálního prokurátora JUDr. Macháta. Ve svém výkladu uvedl mj. i epizodu, která snad nejvýstižněji dokládala absurditu „internacionální pomoci“: Současně s okupací pracovišť ústředních orgánů se dostavila do pankrácké věznice sovětská jednotka, která podle slov svého velitele přišla osvobodit uvězněné signatáře známého „Dopisu 99“. Zástupci ústavně právního výboru se naopak iniciativně spojili s představiteli Nejvyššího soudu a ministerstva spravedlnosti a projednali s nimi všechny aktuální otázky přímo na jejich pracovištích.

Úsilí vnést řád do vlastního provozu v budově bylo další cestou, jak udržet poslance v aktivitě. I když by se při povrchním pohledu zdálo, že šlo o nepodstatné záležitosti, provozní podmínky v stísněných prostorách, kdy kanceláře sloužily současně jako ubytovny se všemi problémy hygienickými, zásobovacími i bezpečnostními, kladly značné nároky na organizační opatření i na prostou lidskou ochotu přizpůsobit se mimořádným podmínkám a vzdát se přirozené potřeby alespoň minima soukromí.

Z politického hlediska zůstávaly v centru pozornosti parlamentu dva úkoly:

a) získat v době co nejkratší spolehlivé informace z průběhu jednání v Moskvě (poslanci sice akceptovali skutečnost, že se prezident s delegací nevrátil ještě v den odletu, ale víceméně předpokládali, že se tak stane v sobotu či nejpozději v neděli);

b) navázat fungující kontakt s vládou a dosáhnout vzájemné a průběžné informovanosti v zájmu koordinace dalšího postupu.

Úspěšnost plnění těchto úkolů závisela na vládě. Dosavadní zkušenosti parlamentu nebyly nejlepší. Vláda proto pověřila ministra J. Borůvku funkcí svého stálého zástupce v Národním shromáždění. Měl informovat parlament o jednáních vlády a jejích usneseních. Tak na dopoledním jednání předsednictva NS tlumočil zprávu o odvolání V. Šalgoviče z funkce náměstka ministra vnitra a zrušení platnosti jeho rozkazů počínaje 20. srpnem. Informoval o tom, že ministr Hájek dorazil do OSN. Bez bližšího vysvětlení byla předána zpráva, že vláda považuje situaci vzhledem k jednání delegace v Moskvě za kulminující, a proto rozhodla, aby někteří její členové zůstávali nepřetržitě na svých místech. Ministr Valeš dodatečně sdělil první konkrétní

zprávu z jednání v Moskvě s požadavkem, aby jakékoliv informace byly přijímány jen prostřednictvím vlády („Ne přes někoho jiného, zejména ne ze Slovenska, kde se šíří zprávy jiného druhu.“).

Ze široké škály problémů, jimiž se zabývaly na svých schůzích jednotlivé výbory, byla politicky nesporně nejožehavější otázka požadavku na vyhlášení neutrality. Zabýval se jí jako první výbor zahraniční, který na základě konzultací a fundované expertízy odmítl požadavek jako nereálný a zavádějící. Bezprostředně po jednání zahraničního výboru ustavilo předsednictvo NS pracovní skupinu (místopředseda Žiak, poslanci Poledňák a Macek), jež měla koncipovat návrh stanoviska pro plenární schůzi.

Nastala ovšem zvláštní situace. Spíše naděje než reálný předpoklad, že se prezident s „delegací“ vrátí ještě v noci z Moskvy, vedla na návrh místopředsedy J. Valo k závěru, že by bylo předčasné přijímat stanovisko k neutralitě. Zřejmě stále působila prezidentova žádost vyslovená před odletem, aby Národní shromáždění žádné usnesení po dobu jeho nepřítomnosti nepřijímalo. Rozhodnutí předsednictva NS však nebylo v dané situaci nejšťastnější. Volání občanů po neutralitě bylo stále spontánnější a na druhé straně sdělovací prostředky „spojenců“ měly další záminku k argumentům o „věrolomnosti a zradě“.

Významné bylo toho dne setkání delegace NS (Poledňák, Bichler, Dohnal, Petrusová, Miková) s představiteli ÚV KSČ zvolenými na mimořádném sjezdu KSČ 22. 8. Jednání se konalo přímo na pracovišti sekretariátu ÚV KSČ v komplexu továrních budov ČKD ve Vysočanech. Zprávu předsednictvu NS o naprostém souladu v hodnocení současné situace i v názorech na další postup podali bezprostředně po návratu ve schůzi předsednictva NS A. Poledňák a další členové delegace.

Zatímco pracovní vztahy s ČNR byly ujasněny, nepodařilo se na začátku okupace nalézt kontakty se SNR. Teprve v průběhu druhého dne okupace, díky mimořádné iniciativě poslance B. Lomského, navázal J. Valo telefonické spojení s pověřenci Hagarou a Gajdošíkem. Vzájemné styky od tohoto dne už probíhaly normálně, a to nejen prostřednictvím spojové techniky, ale i osobně (vyslání poslankyně Turečkové do Bratislavy).

V průběhu dne členy předsednictva NS obšírně informoval náměstek ministra zahraničních věcí Pleskot o důsledcích oku-

pace pro čs. zahraniční politiku. Mimořádně zajímavá byla jeho sdělení o jednání s prezidentem republiky dne 21. srpna i o situaci na ministerstvu zahraničí.

Tuto informaci doplnil zevrubným výkladem o zahraničně politických událostech ve vztahu k okupaci Československa předseda zahraničního výboru J. Pelikán, a to na plenární schůzi, která se konala v pozdních večerních hodinách. Těžko odhadnout, kolik bylo těch, kteří stejně jako akademik Šorm očekávali výsledky moskevského jednání se skepsí a obavami.

25. 8. (neděle)

Pátý den okupace nebyl na půdě parlamentu dnem svátečním. Už jeho časný začátek naznačoval, že události spějí k neblahému rozuzlení.

V půl třetí v noci se sešlo předsednictvo NS. Zápis nebyl pořízen, avšak podle následné ranní schůze lze soudit, co bylo důvodem: L. Svoboda se proti předpokladu z Moskvy nevracel a naprosto nedostačující informace vyvolávaly stále vážnější obavy.

„Regulérní“ schůze předsednictva začala krátce po půl osmé. S místopředsedou vlády F. Hamouzem se nejprve vysvětlovala otázka dopisu do Moskvy, odeslaného údajně bez konzultace s vládou. Podle A. Poledňáka šlo o dopis, který byl teprve předběžně koncipován na noční schůzi předsednictva NS a dosud nebyl schválen ani parlamentním plénem.

V následující rozpravě F. Hamouz tlumočil vzkaz L. Svobody, že se neztotožňuje plně s postupem vlády. Důvodem byly zejména jeho námitky proti používání legálních masových komunikačních prostředků a proti „předbírání“ některých opatření. (Jako konkrétní příklad uvedl odvolání V. Šalgoviče z funkce.) I podle F. Hamouze byl požadavek L. Svobody, aby se jeho výzva ke klidu a trpělivosti rozšířila mezi obyvatelstvo, naprosto paradoxní. Jako nesouhlasná reakce na zmíněné prezidentovy požadavky bylo podle informace F. Hamouze odesláno do Moskvy prohlášení vlády o současné situaci v zemi.

O málo záviděníhodné situaci, v níž vláda i parlament byly, svědčí informace, kterou podal na schůzi předsednictva NS asi v 10,30 hod. poslanec Lomský. V telefonickém rozhovoru s ná-

čelníkem gen. štábu L. Svoboda a min. Dzúr oznámili, že „delegace“ přijede v nejkratší době. L. Svoboda žádal zachování klidu a pořádku. Poslanec Lomský rovněž informoval o tom, že sovětské velení vyvíjí nátlak k nasazení čs. armády k udržování pořádku.

Jinak ve výrazech zdrženlivý J. Valo se velice kategoricky zastal sdělovacích prostředků a připomněl, že právě díky jim mohl např. L. Svoboda zabránit provokační demonstraci na Václavském náměstí 22. 8. Odpověď vlády do Moskvy označil za „velmi skromnou“.

Dále seznámil A. Poledňák přítomné s návrhem dopisu, který měl být jménem NS, vlády a ÚV KSČ odeslán do Moskvy. V podstatě se uvažovalo o dvou alternativách, které měly zabránit zkresleným informacím čs. představitelů v SSSR. První předpokládala vyslání zvláštní konzultační skupiny do Moskvy a druhá návrat L. Svobody s doprovodem ke konzultacím do Prahy. Schůze skončila usnesením, že poslanci Rapoš a Poledňák se odeberou ihned na jednání vlády, kde předloží návrh dopisu k projednání.

Na dalším pokračování schůze předsednictva již mohl A. Poledňák informovat o tom, že vláda po nepatrných úpravách vyslovila se zněním dopisu souhlas. Dopis byl pak osobně doručen na sekretariát ÚV KSČ do Vysočan a podepsán V. Šilhánem. Krátce před polednem byl v plénu NS schválen a odeslán do Moskvy jednak jako fonogram, jednak ve formě šifrované zprávy prostřednictvím vysílače ministerstva zahraničních věcí.⁵² Je to jediný dokument, na němž jsou vedle sebe podpisy L. Štrougala a V. Šilhána.

Značnou nervozitu do řad poslanců vnesla zpráva, že do Moskvy odletěla další skupina členů „starého“ předsednictva ÚV KSČ: J. Lenárt, E. Rigo, O. Švestka, Z. Mlynář, F. Barbírek.

Tíživou atmosféru jednání zhoršily ještě informace primátora Černého, že minulá noc byla v Praze od začátku okupace vůbec nejtěžší a že nelze věřit žádnému prohlášení či ujištění velitel-

⁵² *Tamtéž*, dok. č. 15.

ství okupačních vojsk. Z jeho zprávy vyplynulo, že městským orgánům hrozí znemožnění legální činnosti.

Starosti působil poslancům i fakt, že do rozhlasového vysílání pronikly zkreslené informace o některých osobách (v parlamentu to byl případ J. Havlíčka)⁵³ a jejich postojích či chování, které pak vyvolávaly ve vypjaté situaci hysterii vůči nim samotným i rodinným příslušníkům. Že pak rozsah a důsledky těchto přehmatů zneužívali v diskusích někteří poslanci proti práci sdělovacích prostředků vůbec, není třeba zdůrazňovat.

Vzhledem k tomu, že předpoklad brzkého prezidentova návratu se nesplnil, jevílo se jako politicky naléhavé zaujmout jasné stanovisko k požadavkům neutrality. Této otázce byly věnovány obě části odpolední schůze předsednictva i večerní jednání pléna. Po výkladu prof. Hajdů, který se zúčastnil už jednání zahraničního výboru minulého dne na toto téma, nebylo pochyb o tom, že vyhlášení neutrality nemůže řešit z hlediska mezinárodního práva současnou situaci a navíc by ještě zhoršilo vztahy ke státům, které porušily svrchovanost naší republiky. V obsírné diskusi se hledal způsob, jak se s problémem vyrovnat. Dospělo se k závěru, že je třeba:

a) za pomoci odborníků zahájit v rozhlase vysvětlovací kampaň, aby občané pochopili nereálnost a ve svých důsledcích nebezpečnost požadavku;

b) v zájmu jednotného stanoviska vytvořit potřebnou úroveň styků mezi NS, vládou a předsednictvem ÚV KSČ;

c) koncipovat informaci prezidentu republiky do Moskvy o stanovisku uvedených orgánů (za NS se měli podílet na této práci J. Valo, M. Miková a L. Dohnal).

V dalším průběhu schůze rozhodlo předsednictvo sdělit L. Svobodovi své stanovisko k neutralitě do Moskvy telegraficky. Když

53 Poslanec J. Havlíček přišel do NS z n. p. Náradí Praha, kde pracoval jako montér. Byl znám svými konzervativními názory a postoji, a to byl důvod, proč se v okruhu jeho původního působiště objevilo jeho jméno na zdech s označením „zrádce“. Případ projednávalo 25. 8. v 10.03–10.48 hod. předsednictvo NS, které nezaujalo stanovisko k vlastní činnosti J. Havlíčka, ale přijalo obecný závěr o nutnosti ověřovat zveřejňované informace. – AFS ČSFR, fond APS, inv. č. 724.

se sešla schůze pléna NS po 18. hodině, byl již vládou (podle úředního záznamu v 17.55 hod.) odeslán do Moskvy telegram tohoto znění: „Vážený soudruhu prezidente, vzhledem k tomu, že při jednání s Vámi v Moskvě může být proti našim zájmům použito argumentace o požadavcích našeho lidu prohlásit republiku za neutrální stát, sdělujeme vám, že ani Národní shromáždění ani vláda a stranické orgány takový požadavek nevyjádřily, vyjádřit nehodlají a nesouhlasí s ním.“⁵⁴

Ještě jedna událost způsobila toho dne rozruch: příslušníci NKVD pronikli do budovy, kde údajně pátrali po ukryté vysílačce. Bylo proto nezbytné provést organizační a bezpečnostní opatření pro nerušený chod parlamentu.⁵⁵

26. 8. (pondělí)

Šestý den nepřetržité činnosti poslanců poznamenalo stupňující se napětí z celkové situace i nedostatku informací o výsledcích jednání v Moskvě. Projevily se i důsledky psychické únavy.

Pracovní program, byť náročný, se s časovým odstupem jeví jako výraz marného hledání východiska ze situace, kterou zřejmě považovala většina poslanců za bezvýchodnou. Náplň dopoledního jednání předsednictva NS byla až příliš rozmanitá. Jen dva body jednání odpovídaly dlouhodobější koncepci práce orgánů NS.

Prvním z nich bylo vystoupení zástupce ÚRO R. Pacovského o situaci na závodech a operativnějším kontaktu s odborovými organizacemi, jenž by vyloučil nebezpečí živelných akcí. Výsledkem diskuse k tomuto bodu bylo svolání NS, vlády a ÚRO k pracujícím, které pak plénum NS schválilo na svém večerním zasedání.⁵⁶

Druhým bodem bylo svolání Národního shromáždění k výročí Slovenského národního povstání. Předsednictvo rozhodlo,

54 Srov. „Prohlášení NS k názorům, vyjádřeným v rezolucích, které volají po neutralitě“. – *Tamtéž*, dok. č. 16.

55 V zájmu bezpečnosti poslanců byl přijat návrh, aby se příště plenární shromáždění konala v rozšířeném chodbovém prostoru druhého patra místo dosud využívané zasedací síně s okny do náměstí.

56 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 18.

aby je M. Miková přednesla v Čs. rozhlasu. Schválený text pak odvezl delegát NS do Bratislavy.⁵⁷

Odpolední, takřka půldruhodinová schůze předsednictva NS, jíž se zúčastnili zástupce náčelníka generálního štábu genpor. Rusov a genmjr. Bedřich, byla věnována výkladu a diskusi o vojensko-politických aspektech okupace Československa. (Schůze byla označena jako přísně tajná.) Na dotaz poslance Rapoše o spojení s prezidentem po dobu jeho pobytu v Moskvě odpověděl genpor. Rusov: „Každý druhý den zvonil gen. Dzúr i prezident. Dokladovali jsme všechny třecí plochy. Soudruzi plně schvalovali náš postup udržet bojeschopnost armády a vytvořit podmínky pro jednání.“ J. Valo se ptal: „Jaké máte spojení?“ Rusov: „Máme mezinárodní spojení. Volali jsme přímo z kanceláře s. prezidenta nebo z mé kanceláře.“ M. Miková: „Vidíte nějaké kompromisy?“ Bedřich: „Dojít k takovému kompromisu, který by náš stát nepřivedl do nepříznivé situace. Bylo nám sděleno, že rozhovory jsou na dobré cestě. Jedním z problémů je ponechání vojsk na našem území, čemuž se naše strana brání, a oni nemají dosti argumentů pro ponechání vojsk. Děláme všechno, abychom i tento požadavek jim vyrazili z rukou.“ Malecká: „A další kompromisy?“ Bedřich: „To je těžké zatím říci. Do telefonu nám to nechtěli otevřeně říci. Z hovoru se dá ale usoudit, o co se jedná: držet na větší uzdě propagandu, zastavit protisovětskou propagandu, dát do pořádku vnitřní bezpečnost státu, protože oni tvrdí, že hrozila kontrarevoluce a mají pro to argumenty, dát do pořádku armádu a ponechání vojsk.“

I tyto dílčí odpovědi naznačují, že hra o budoucnost našeho státu se chýlila ke konci a že dosavadní pokusy izolovat Národní shromáždění nebyly jen dílem náhody.

Po hodinové pauze se sešli členové předsednictva znovu k jednání. Jeho obsahem byla příprava večerní plenární schůze. J. Valo konstatoval, že předsednictvo NS obdrželo písemný protest R. Krieglové proti nezákonnému odvlčení jejího manžela, poslance F. Kriegla, a musel přiznat, že o jeho osudu, stejně jako o předsedovi parlamentu J. Smrkovském, nic konkrétního neví.

⁵⁷ *Tamtéž*, dok. č. 17.

Podrážděně reagovali mnozí poslanci na sdělení ministra J. Borůvky, že vláda nemá další informace o jednání v Moskvě vzhledem k tomu, že nefunguje spojení.⁵⁸

Spíše spekulativně se diskutovalo o jiných možnostech kontaktu, např. prostřednictvím velvyslanectví Rumunska či Jugoslávie. Z hlediska efektu měla stejný význam i kritika chování velvyslance Červoněnka vůči Národnímu shromáždění (nikdy nebyl telefonicky k dosažení), stejně jako nedostatečná informovanost československé „delegace“ v Moskvě. Diskuse skončila tím, že jménem předsednictva NS přednesou vládě stížnost poslanci Lacina a Géryk.

Večerní dvouhodinová schůze pléna potvrzovala svým průběhem, že se parlament vlivem především vnějších faktorů ocitl v určité krizi. Kromě bodů plánovaného programu (schválení připravených provolání a prohlášení, informace o jednání předsednictva, organizační otázky a přehled zpráv ze zahraničí) tvořily obsah jednání dílčí zprávy a opakované kritické výhrady k informovanosti Národního shromáždění vládou. A. Poledňák je formuloval takto: „Vláda má plné právo požadovat informace od členů delegace a především od prezidenta republiky. Je-li prezidentu republiky znemožňováno, aby jakýmkoli způsobem tyto informace podal, je povinností vlády, aby mu z naší strany zabezpečila všechno k tomu, aby tuto informaci mohl dát.“ Doporučil uložit předsednictvu NS, aby se celou záležitostí zabývalo. „Jsme si vědomi vážnosti situace,“ pokračoval, „ale nejsme malé děti. Nemělo by smysl vnášet paniku, ale jsme odpovědní za to, co se bude na ulici dít. Nemůžeme stále jen vydávat výzvy. Jak dlouho jimi můžeme krmit národ? Musíme cítit plnou odpovědnost za to, aby Národní shromáždění mohlo tyto otázky seriózně posoudit. Stojíme před faktem, že velvyslanecký rada sděluje, že se pracuje na komuniké.⁵⁹ To by mohlo mít velmi vážné důsledky. Musíme společně s vládou skutečně s veškerou

⁵⁸ Podle zápisu doslova řekl: „Spojení nefunguje. Když se dovoláme, někdo to vypne.“

⁵⁹ V jedné z informací podávaných v parlamentě se J. Borůvka odvolával na sdělení velvyslaneckého rady v Moskvě, že se pracuje na komuniké.

odpovědností posoudit další kroky a opatření. Nic totiž vážnějšího a důležitějšího v těchto okamžicích zde není.“

Tato kritická slova zřejmě nezůstala utajena místopředsedovi vlády L. Štrougalovi. A tak už v průběhu schůze předsednictva NS, které probíhalo v pozdních večerních hodinách, přečetl J. Valo tuto zprávu z vlády: „Dnes v pondělí 26. srpna 1968 ve 20,30 hod. se spojil místopředseda vlády s. Štrougal telefonicky s předsedou vlády ing. Černíkem. Ing. Černík informoval s. Štrougalu, že jednání pokračují a že se nyní uzavírají nejzávažnější otázky. Naše delegace usiluje o urychlené skončení jednání a návrat domů. S. Černík potvrdil, že delegaci jsou známy informace, které jí vláda zasílá o situaci v zemi. Znovu potvrdil, že ústavní orgány a veřejnost budou informovány po návratu delegace do vlasti.“ Když v jednání předsednictva byla věnována značná pozornost činnosti ČNR, poslanci se hlavně zaměřili na nedostatky ve výměně informací mezi tzv. delegací v Moskvě, vládou a Národním shromážděním. Všem bylo jasné, že spojové technické prostředky má v rukou vláda. Proto se zvažovala možnost navázat kontakty s „delegací“ v Moskvě přímo. L. Štrougal však prohlásil, že spojení s J. Smrkovským není možné. J. Valo komentoval tuto informaci slovy: „Jsme opravdu překvapeni tím, že předem ví s. Štrougal, co je a co není možné. Kategoricky se dožadujeme, abychom mohli se svým předsedou hovořit.“

Na závěr schůze J. Valo ještě jednou vyjádřil nespokojenost s tím, že velvyslanectví SSSR nerespektuje Národní shromáždění ani v tom, že by odpovídalo na jeho podání: „Není to obvyklé v žádných mezinárodních stycích. Je slušné alespoň odpovědět. Od velvyslanectví SSSR je to nehoráznost. Tímto tónem bychom měli s velvyslancem hovořit.“

Nejvyššímu zastupitelskému sboru chyběly konkrétní informace o osudovém jednání v Moskvě. Poslanci byli vlastně odkázáni pouze na rozhlasové komentáře a prognózy zahraničních agentur, které nebyly nijak povzbudivé. Skeptické úvahy probdělé noci měly však teprve ráno dostat konkrétní podobu.

27. 8. (úterý)

Zamýšlená výměna názorů s vládou, stejně jako beseda s novináři se už nekonaly. V úvodu schůze předsednictva, která se

sešla krátce před půl devátou, sdělil J. Valo, že se vrátila „delegace“ z Moskvy, ale že nezná bližší podrobnosti. Nevůli poslanců vyvolala zpráva, že už kolem 20. hodiny minulého dne byla vláda vyzvána okupačními jednotkami k převzetí své budovy a tuto důležitou skutečnost Národnímu shromáždění neoznámila. Bylo také příznačné, že parlament získal informaci o ukončení rozhovorů v Moskvě prostřednictvím zahraničních agentur.⁶⁰

Následující diskuse zdůraznila zejména tyto skutečnosti: Vysílač Vltava již ve 4 hodiny ráno hovořil o tom, že je třeba respektovat moskevské ujednání, zatímco československé legální vysílačky ještě v 6.45 citovaly pouhé dohady cizích agentur. Ani tři hodiny po příletu „delegace“ v čele s prezidentem nebyla naše veřejnost informována. Až do 8.45 hod. vláda oficiálně nezpravila o návratu delegace ani parlament, ani nový ÚV KSČ. V diskusi o nedobrych vztazích mezi vládou a parlamentem vyjádřil J. Valo mínění, že „někteří členové vlády stále ještě podceňují a nechtějí přiznat Národnímu shromáždění tu roli, kterou Národní shromáždění v národě má“. Ještě před ukončením schůze sdělil připomínky k postupu vlády telefonicky F. Hamouzovi. Pak už byla jen jmenována delegace, která jela pro předsedu J. Smrkovského na Hrad. Tvořili ji místopředsedové A. Žiak, M. Miková a J. Zedník.

Krátce po 10. hod. přijel v jejich doprovodu před budovu NS pohublý a unavený J. Smrkovský. Vívaly jej zástupy lidí šťastných z prostého faktu, že se vrátil živý. Uvnitř budovy před shromážděnými poslanci, jak zaznamenal stenograf, řekl se slzami v očích J. Valo: „Myslím, že můžeme směle prohlásit, že jsme se chovali čestně, tak jak nám to přikázal náš národ.“ J. Smrkovský v úvodu svého vystoupení, ve kterém pak podal obecný výklad moskevských jednání, prohlásil: „Myslím, že těch několik dnů, které máme za sebou, bude v historii našeho parlamentu zapsáno dobrým písmem za to, jak se tento náš parlament zachoval.“

60 Místopředseda Valo o tom informoval J. Smrkovského v prvním telefonickém rozhovoru po návratu čs. představitelů z Moskvy.

J. Smrkovský se pak odebral zpět k rokováním na Hrad a na předsednictvu parlamentu zůstala tíha rozhodování, jak postupovat dál. Bylo třeba jednat rychle, protože na ulicích Prahy se už začínala projevovat nespokojenost s obsahem publikovaného komuniké o závěrech moskevských jednání. Přitom však ani poslanci sami neznali obsah protokolu, který českoslovenští představitelé v Moskvě podepsali. Proto stále sílily pochybnosti o tom, že by měl parlament přerušit své jednání, aby se poslanci mohli rozjet do svých volebních obvodů. Diskutovalo se o nutnosti vyčkat stanoviska prezidenta nebo vlády, o potřebě nejprve se sjednotit a potom závěry prosazovat, ale také o požadavku, aby prezident ve smyslu čl. 40 ústavy (povinnost podávání zprávy o ohrožení a stavu republiky) předstoupil před Národní shromáždění. Jednání skončilo bez závěrů.

Během dvouhodinové přestávky se situace uvnitř budovy i na ulicích stávala napjatější. Na dotaz J. Valo v úvodu dalšího jednání předsednictva (začalo v 11.50 hod.), kdy je možno počítat s tím, že by vláda či prezident předstoupili před plénum parlamentu se zprávou o výsledcích moskevského jednání, sdělil ministr Borůvka, že vláda má potíže s řešením řady praktických problémů a o této záležitosti dosud nejednala. V obsáhlé a místy neurovnané diskusi nakonec proti sobě stály dva názory. První doporučoval, aby plenární schůze byla přerušena a znovu svolána předsednictvem v okamžiku, kdy vláda bude připravena předstoupit před parlament s vyčerpávající informací. V onu chvíli se hovořilo o lhůtě 3–5 dnů. Druhý názor nedoporučoval schůzi přerušit, protože většina poslanců se odmítla vrátit mezi své voliče, aniž by jim mohla cokoli říci o jednáních v Moskvě. Návrh, který byl nakonec přijat, převzal J. Valo od F. Hamouze. Ten doporučoval (a jistě ne sám za sebe), aby plenární schůzi parlamentu podal požadovanou podrobnější informaci J. Smrkovský a Národní shromáždění by se po přerušení schůze sešlo později k projednání konečného návrhu vlády. J. Valo doporučoval tento postup členům předsednictva s tím, že by J. Smrkovský příštího dne v 10 hodin referát v plénu přednesl. Vzhledem k Smrkovského zaneprázdnění mimo parlament však nebylo zdaleka jisté, že se tento program uskuteční.

Závěr jednání předsednictva zastihlo oznámení, že se před budovou shromáždil velký dav, protestující proti komuniké o jednání v Moskvě. Po schválení textu prohlášení předsednictva byl pověřen A. Poledňák, aby ho z balkónu budovy shromážděným občanům přečetl. Demonstrace skončila bez incidentů.⁶¹

Také na podvečerní schůzi pléna došlo k rušné diskusi, která se ovšem zdaleka nesoustřeďovala jenom na otázku, zda v jednání pokračovat, či je přerušit. Nakonec zvítězil názor, že plénum bude jednat i příští den a jeho obsahem bude podrobná informace J. Smrkovského o moskevském jednání. Toto rozhodnutí bylo vlastně odpovědí na lapidární výzvu M. Mikové: „Nechoďme domů, aniž bychom něco věděli“.

28. 8. (středa)

Už při zahájení ranní schůze předsednictva prohlásil poněkud sebekriticky předsedající J. Valo: „Zahajuji bez programu zasedání předsednictva NS. Budeme se trochu vařit ve vlastní šťávě.“ Přítomným poslancům sdělil, že J. Smrkovský přislíbil dostavit se kolem 10. hodiny. J. Macek doporučil připravit návrh prohlášení. A. Bichler vyslovil obavy, že po rozhlasových projevech L. Svobody a A. Dubčeka z minulého dne řada poslanců podlehla depresi, a proto bude zapotřebí hledat nějaká východiska. Opět se v diskusi vedle konstruktivních myšlenek a osobních vyznání objevovaly i prázdné proklamace, z nichž už byla cítit kalkulace pro budoucnost (B. Laštovička). V závěru jednání předsednictva se dostavil J. Smrkovský. Nebyl v příjemné situaci, když musel podávat první konkrétní vysvětlení k závazkům přijatým v Moskvě: k odvolání J. Pelikána z funkce ředitele televize a Z. Hejzlara, ředitele rozhlasu. Stejně nelehké bylo přesvědčit členy předsednictva, že termín „okupace“, ve všech

61 Prohlášení NS mělo osm bodů, z nichž nejzávažnější byl nepochybně bod č. 1: „Národní shromáždění považuje nadále obsazení ČSSR vojsky pěti států Varšavského paktu za protiprávní.“ V dalších bodech vzdalo dík československým představitelům „za jejich úsilí při moskevských jednáních“, prohlásilo, že NS „neochvějně setrvá na zásadách Akčního programu KSČ“ a vyzvalo „všechen lid, aby udržel pevnou jednotu a zabránil provokacím“. – C. d. *Sedm pražských dnů*, s. 308.

dosud parlamentem schvalovaných dokumentech používaný, má být v závěrečném prohlášení⁶² nahrazen vágnějším pojmem „obsazení“. Iniciativa k této změně vyšla podle J. Smrkovského od předsedy vlády O. Černíka.

Průběh plenární schůze, jež trvala bezmála dvě hodiny, nebyl v celém rozsahu stenografován. Týkalo se to té části, v níž J. Smrkovský mluvil o okolnostech deportace a internace našich představitelů. V základní části svého referátu seznámil poslance s opatřeními, která bude muset československá strana plnit v souladu se závazky vyplývajícími z moskevského protokolu. Na seznámení s plným textem protokolu však museli poslanci ještě plných 14 dní čekat. Ale už v těchto chvílích měli o čem přemýšlet, když slyšeli, že bude nutno přijmout zákon o plných mocích vládě, aby mohla okamžitě reagovat na jakoukoliv krizovou situaci. Informací, že „ve vládním prohlášení bude plně vyčerpáno a obsaženo to, co jsme dojednali resp. podepsali“, dal J. Smrkovský najevo, že o tom, jak bude „moskevská anabáze“ uzavřena, bylo už rozhodnuto. Na slib prezidenta republiky, že po návratu předstoupí před parlament, se přitom pozapomnělo.

Parlament po srpnu 1968

Pro období od posledních srpnových dnů 1968 do října 1969, kdy byli odstraněni první představitelé obrozujícího se parlamentu a odvolány srpnové dokumenty, lze použít poněkud zjednodušené přirovnání o odchodu ze scény.

První fáze, snad ještě s určitými nadějemi, trvala do října 1968, do ratifikace smlouvy o podmínkách pobytu sovětských vojsk na československém území. V údobí od 28. 8. do 13. 9. se zejména předsednictvo NS snažilo neopouštět dosavadní stanoviska tak rychle, jako to učinila vláda.

Na své schůzi 30. 8. přijalo usnesení o podpisu čestných prohlášení v souvislosti se vstupem vojsk, uložilo dále poslancům, kteří se nezúčastnili srpnových jednání, zdůvodnit písemně

62 C. d. Dokumenty o Národním shromáždění, dok. č. 20.

svou nepřítomnost a vyjádřilo se k návrhu voličů z Havířova na odvolání D. Koldra z funkce poslance.

Na dalším jednání 5. 9. členové předsednictva NS ostře protestovali proti lživým útokům na ministra J. Hájka v Izvěstijích a ohradili se formou dementí proti tvrzení sdělovacích prostředků některých východoevropských zemí, že zahraniční výbor NS podpořil v srpnových dnech požadavky na vyhlášení neutrality Československa.

Po takřka čtrnácti dnech od ukončení první části 26. plenární schůze se poslanci sešli opět v plném počtu⁶³, aby v prostorách Nové radnice vyslechli z úst tajemníka ÚV KSČ Z. Mlynáře první autentický výklad tzv. moskevského protokolu. Pod vlivem tohoto dokumentu i způsobu vystoupení Z. Mlynáře si mnozí ještě výrazněji uvědomili, že všechno směřuje k pasívní roli parlamentu jako před lednem 1968.

Stojí snad za zmínku, že následujícího dne, věren své letoře, vyjádřil J. Smrkovský zcela spontánně v rozhovoru s náměstkem ministra zahraničí V. V. Kuzněcovem své nekonformní názory nejen na současnou situaci u nás, ale i na některé politické činitele. Publikování rozhovoru v západoněmeckém časopise „Spiegel“ se pak stalo odrazovým můstkem pro zahájení kampaně proti němu jako prvnímu ze čtveřice symbolizující ještě na plakátech s heslem „Jsme s vámi, buďte s námi“ obrodný proces.

13. září proběhla druhá polovina 26. plenární schůze NS. Přirozeně již ve zcela jiné atmosféře. Ti, kdo ještě očekávali, že vláda či prezident (v souladu se sliby před odletem do Moskvy) předstoupí před parlament a budou žádat o schválení svého postupu při jednáních v Moskvě, se hluboce mýlili. Předseda vlády O. Černík vystoupil s prohlášením (druhým od dubna 1968), v němž mj. požadoval zvláštní opatření k upevnění veřejného klidu a pořádku a znovuzavedení cenzury. Přítomný prezident Svoboda setrval v přesvědčení, které si stačil v průběhu minulých dnů vsugerovat, že totiž byl jediným fungujícím ústavním činitelem v kritických srpnových dnech a měl tudíž mandát

63 Jednalo se o společnou schůzi poslanců jednotlivých politických klubů a bez stranické příslušnosti.

postupovat tak, jak postupoval.⁶⁴ Prohlášení vlády a způsob jeho projednávání už jasně signalizovaly vyřazení parlamentu a jednoznačný přesun aktivity na stranu výkonné moci.

V souvislosti s postupně předkládanými změnami ve vládě („salámovou“ taktikou) měla svůj význam obsáhlá diskuse na schůzi předsednictva NS 3. 10., vyvolaná především odvoláním ministra zahraničních věcí J. Hájka z funkce. Podle výkladu akademika Knappa neumožňovala ústava prezidentovi republiky, aby dával závazné příkazy jednotlivým ministrům. Navíc poslanec P. Rapoš konstatoval, že obsah vystoupení ministra Hájka v OSN v srpnových dnech byl věcně v naprostém souladu s tehdejšími stanovisky a dokumenty čs. parlamentu a vlády. Nově vzniklou situaci charakterizovalo i usnesení, že po politických konzultacích se předsednictvo vzdává záměru zaslat parlamentům pěti zemí Varšavské smlouvy dopis s výzvou, aby se všichni zainteresovaní partneři se stejnou dávkou upřímnosti a poctivých úmyslů podíleli na plnění závazků vyplývajících z tzv. moskevského protokolu.⁶⁵

První fáze posrpnové činnosti Národního shromáždění spěla ke svému závěru. 12. 10. seznámil předseda vlády O. Černík členy klubu poslanců KSČ s obsahem připravované smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na československém území. 16. 10. tuto smlouvu Kosygin a Černík podepsali. Nyní šlo o to, aby ji parlament ratifikoval. Proto hned následující den proběhlo jednání klubu komunistických poslanců, na němž dal J. Smrkovský průchod svým obavám z následků případného negativního postoje parlamentu. Ani jednání společné schůze výborů ústavně právního, zahraničního a branně bezpečnostního v dopoledních hodinách 18. 10. neproběhlo v obvyklé pracovní atmosféře. Poprvé od srpna se jasně polarizovaly síly: na jedné straně statečné vystoupení těch, kteří se nemínili vzdát svého přesvědčení o nezákonnosti okupace (zejména G. Sekaninová-Čakrtová a B. Fuková), na druhé straně otevřený útok

64 Budovu NS sice několik dnů po návratu z Moskvy navštívil, ale jen velmi krátce si prohlédl samotný objekt.

65 Příprava dopisu byla schválena předsednictvem NS začátkem září.

proti polednové politice a činnosti parlamentu (V. David, J. Jägermann, A. Karlovská, L. Kleňhová-Besserová).

Na schůzi předsednictva v odpoledních hodinách se ještě projevila snaha některých poslanců (bez nejmenší naděje na úspěch) předložit zasedání pléna takovou formulaci usnesení k předkládané smlouvě, která by vyjádřila okolnosti, za nichž je smlouva schvalována. Tento neúspěšný návrh zněl: „Národní shromáždění dává souhlas k ratifikaci smlouvy jako v té době jediné možnosti, aby bylo dosaženo odchodu vojsk států Varšavské smlouvy z území Československa. Tímto aktem však parlament nemění své stanovisko k událostem dříve učiněné.“

V 16 hodin začala za přítomnosti prezidenta republiky (opět v zasedací síni Nové radnice, svou strohostí pro podobné účely jako stvořené) plenární schůze NS. Jediným bodem programu bylo projednání vládou předkládaného návrhu Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa. Zdůvodnění předsedy vlády O. Černíka, zpravodajská zpráva poslance Jana Němce, agresivní vystoupení V. Davida, statečnost G. Sekaninové-Čákrtové a H. Sachsové a průběh hlasování zůstanou trvale v paměti všech, kteří se jednání zúčastnili. Přes zdůrazňování „neúprosné reality“, upozorňování na pravděpodobnost „nedozírných následků“ a požadavek stranické disciplíny se mezi přítomnými poslanci našlo 14 statečných (z toho 4 hlasovali proti – G. Sekaninová-Čákrtová, B. Fuková, F. Kriegel a F. Vodsloň), kteří odmítli dát souhlas ke schválení předložené smlouvy.

Dá se říci, že tentýž parlament, který v srpnových dnech vyjadřoval smýšlení většiny obyvatel, se v tuto chvíli znovu vracel do pozic z období před obrodným procesem. Projevilo se to nejen v poklesu prestiže členů parlamentu, ale i autority samotného prezidenta L. Svobody: snad poprvé se z početného davu, který se shromáždil na náměstí před budovou Nové radnice, ozývaly při odchodu na jeho adresu hanlivé výkřiky.

Tíha moskevské kapitulace jako by poznamenala i průběh slavnostního schvalování zákona o čs. federaci, které proběhlo v rámci oslav 50. výročí vzniku republiky.

„Normalizace“ se prosazovala stále tvrději. Zpočátku na půdě klubu komunistických poslanců, později i v některých výborech

a na plenárních schůzích se začaly objevovat útoky proti J. Smrkovskému a činnosti NS pod jeho vedením. Stále více se rozcházel postoj parlamentu a vlády v taktice postupu. Když se např. předsednictvo NS ohradilo proti nevybíravým útokům vysílače „Vltava“ a „Zpráv“ na poslance F. Kriegla, zaujal místopředseda vlády P. Colotka alibistické stanovisko. (Tentýž P. Colotka se po Husákově kampani za odstranění J. Smrkovského z vrcholné státní funkce stal prvním předsedou Federálního shromáždění; rozhodly o tom ustavující schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSSR 29.–30. 1. 1969.⁶⁶)

Jarní a letní měsíce v roce 1969 probíhaly v parlamentě už ve znamení nástupu nebo ofenzívy těch poslanců, kteří po dubnovém a květnovém plénu ÚV KSČ dostali naprosto volné pole působnosti a možnost odreagovat se ze subjektivního pocitu újmy a křivd v době Pražského jara a srpnových dnů. Na tom nemohlo nic změnit ani přeřazení A. Dubčeka do funkce předsedy Federálního shromáždění, k němuž došlo 28. dubna v rámci postupného odstraňování osobností Pražského jara. Nevýdaným přímým i zákulisním nátlakem si G. Husák za pomoci předsedy vlády O. Černíka, státního tajemníka ministerstva vnitra Majera a vybraných členů předsednictva FS (J. Smrkovský nebyl přítomen, dodatečně byl získán písemný souhlas některých poslanců ze slovenské části Sněmovny národů) vynutil souhlas předsednictva FS k vládou předloženému návrhu zákonného opatření pro udržení klidu a pořádku.⁶⁷ Návrh byl schválen a podepsán až v samém závěru dvoudenního, několikrát přerušeno jednání předsednictva FS 22. 8. po 19. hodině.

Otvírala se cesta k rychlé „normalizaci“ nejvyššího zákonodárného sboru. Na základě usnesení zářijového pléna ÚV KSČ byli s okamžitou platností z funkcí v parlamentě odvoláni A. Dubček, J. Smrkovský a M. Miková. Dosavadní předseda Sněmovny

⁶⁶ Předsedou Sněmovny národů byl zvolen D. Hanes, předsedou Sněmovny lidu J. Smrkovský. Z 271 přítomných poslanců bývalého NS, které vytvořilo Sněmovnu lidu, jich 85 hlasovalo proti němu.

⁶⁷ Viz č. 99/969 Sb.

lidu D. Hanes se tak mohl bez obtíží stát vykonavatelem dalších opatření: zbavení V. Prchlíka poslanecké imunity (aby mohl být vydán k trestnímu stíhání), vytvoření legislativních podmínek k nucenému odchodu „provinilých poslanců“, odvolání dokumentů přijatých Národním shromážděním v srpnu 1968 a nakonec přijetí usnesení (na návrh poslance J. Plojgara) o poděkování Sovětskému svazu za „bratrskou pomoc“ v srpnu 1968.

Parlament postupně ztrácel pozici aktivního subjektu a znovu odcházel na dlouhou řadu let z politické scény.⁶⁸ Poslanci, kteří měli řešit složité problémy systémové krize, byli zvoleni z nomenklатурních kádrů za zcela jiné politické konstelace v roce 1964. Mnozí z nich svůj stín v srpnu 1968 překročili. Významně ovlivnili jednání předsednictva a pléna NS a navzdory své minulosti dali prohlášením parlamentu protiokupační dikci, odpovídající náladám a smýšlení většiny československého obyvatelstva. Je nepochybné, že tyto postoje pomohly v srpnových dnech zmařit politický scénář intervence, a v tom také spočívá jejich historický význam.

Dějiny parlamentu v posrpnovém období zároveň ukazují, jak snadné bylo v Československu z konce šedesátých let provést normalizaci shora a vrátit mocensko-politickému aparátu jeho původní funkci.

68 Kromě 14 poslanců, kteří odmítli hlasovat pro smlouvu o pobytu sovětských vojsk v Československu, muselo později odejít dalších 44 členů býv. Národního shromáždění, a to na základě zákona č. 117/9 Sb. z 15. 10. 1969 o prodloužení volebního období, umožňujícího podle par. 3, odst. 1, písm. b odvolat poslance, který „narušuje politiku NF“.